

Rättmätig ägare sökes

The Fenlands i romerska Britannien

Margareta Jonsson, D-student i antikens kultur och samhällsliv

Kan vi någonsin få veta vem som ägde ett visst stycke mark under antiken? Min frågeställning gäller i första hand "the Fenlands" i provinsen Britannien. Visst är det en hisnande tanke att få fram namnen inte bara på de personer som ägde marken utan också på dem som brukade den. Tråkigt nog är de arkeologiska bevisen för ägande högst försumbara. Inga skrivna källor refererar till detta i romerska Britannien. Detta gäller även s.k. kejserligt ägda egendomar, vilka är knapphändigt dokumenterade. Det finns fragmentariska inskrifter men dessa visar främst på att det fanns gränslinjer mellan statliga och privata egendomar, men inga säkra bevis för var och hur dessa gick syns i materialet. Så allt är upp till oss och vad vi som åskådare vill se eller fruktar att se. Kulturell identitet kan ge en bild av invånarna i en region, men även här gäller att det är vi själva som återskapar bilden med utgångspunkt från våra egna förutsättningar.

The Fenlands – inte vilket stycke mark som helst

The Fenlands är ett väldigt lågland, som sträcker sig in i de nuvarande grevskapen Norfolk, Cambridgeshire och södra Lincolnshire, ett till synes helt vanligt jordbrukslandskap beläget på behörigt avstånd från en större stad, långt från maktens centrum. Klimatet förändrades drastiskt ca 600 f.Kr., då en höjning av havsytan lade hundratals kvadratkilometer av bördig mark under vatten. Läget vid havet och mer eller mindre regelbundna höjningar och sänkningar av havsnivån gör att marken under långa tider varit mer eller mindre träsklik. Vi har att göra med ett område med många olika tolkningsmöjligheter, där stora delar av landskapet har blivit synliga med hjälp av flygfotografier – samtidigt som det är fullt av olösta utmaningar.

I grunden till den om- och nytolkning som gjorts under senare år ligger fyndplatsen Stonea Grange. Forskarna knöt snabbt kejsar Hadrianus till platsen. Han besökte bevisligen Britannien 122 e.Kr. och hans intresse för att utveckla s.k. marginellt land var sedan tidigare väl känt. Men frågan kommer upp, kan man verkligen tolka fynden från Stonea Grange som att kejsaren personligen var ägare till området?

Den stora s.k. hadrianska kolonisationen, som börjar ca 120 e.Kr, står fortfarande i stor kontrast till de sporadiska äldre boplatserna. Vi möts av spåren från 100-tals gårdar och små byar över hela området. Här hittar vi de typiska, runda trähusen med halmtak, byggda i rektangulära kvarter omgivna av diken. Med andra ord byggnaderna ser inte alls ut som man förväntat sig, här finns inga påtagliga likheter med de rika romerska jordägarnas påkostade lantegendomar, *villae rusticae*, eller de enklare, mer romaniserade bondgårdar med stengrund och tegeltak, som man funnit i andra delar av provinsen. Ett är säkert, man kunde bygga förhållandevis både bekväma och varaktiga hus i lera och halm. De föremål man funnit både i och runt dem visar på en relativt god levnadsstandard.

Forskarnas syn på the Fenlands före 1980

Intresset för och utforskningen av the Fenlands började efter andra världskriget. Under åren fram till 1980 ges en relativt enkel beskrivning. Utgångspunkten är ett till synes öde och marginellt landskap. På grund av klimatet fanns i stort sett inga boplatser under förromersk tid och det är först i slutet av 100-talet e.Kr. som området åter börjar bebyggas. Utan tvekan har både människor och natur gjort sitt till för att våtmarkerna utnyttjades och utvecklingen verkar ha haft statligt intresse. Mot detta står att boplatserna i sig inte visar några tecken på s.k. romersk stränghet. Alla byggnader är enkla, i trä med halmtak och de omgivande åkerlapparna associeras med den traditionella, keltiska typen och det finns inga bevis för några stadsbildningar i området. Människorna som bodde här tror man kan ha flyttat hit, eller helt enkelt flytt hit i samband med icenierdrottningen Boudiccas stora revolt 60-61 e.Kr. En annan anledning var att man helt enkelt behövde mer uppodlad mark i närheten av de nyuppförda romerska militärlägren. Vad gäller försörjningen så fanns det ingen anled-

Bild 1. Rekonstruktion av tornet i Stonea. Till grund för denna har använts en målning av Le Mura di Santo Stefano strax utanför Rom. (Potter, T.W., Roman Britain, London 1983, 32.)

ning att tro annat än att man, så länge vattnet hölls i schack, har fortsatt att odla spannmål, den gröda som marken var bäst lämpad för. Någon gång på 200-talet e.Kr. översvämmades the Fenlands, och platsen föll åter i glömska. Enligt dessa tidiga forskare var nedgången för området i första hand naturlig och inte ekonomisk.

Milstolpen för diskussionen runt the Fenlands är Stonea Grange

I stort kan sägas att upptäckten av Stonea Grange 1980, och de efterföljande undersökningarna är det som gjort att bilden av the Fenlands "före" och "efter" ändrats på flera punkter. Lämningen gör att forskarna får något stort att hänga upp historien på. Dateringen är perfekt, kejsar Hadrianus var på besök i Britannien 122 e.Kr., och ett av hans stora intressen var uppodling av mark. Är historien verkligen så enkel? Lösryckt ur sitt sammanhang kan det tyckas så, men naturligtvis spelar andra faktorer in.

Stonea Grange med sitt s.k. torn är beläget nära Icenistammens tidigare centrum Stonea Camp, det är bara ca 500 m emellan. Tornet (se bild 1) är

ett typiskt exempel på prestigearkitektur och det syntes på långt håll över det flacka landskapet. Dateringen är gjord till ca 130-40 e.Kr., det vill säga sen hadriansk tid. Det som gör det så intressant är att tornet och byggnaderna i övrigt så markant skiljer sig från den vanliga typen av gårdar och byar i Fenlandsområdet. Varför bygger man och varför just här? Spekulationerna är förklarligt nog många. Det fanns ingen stad eller annat centrum i området, något som behövdes i takt med att allt fler människor flyttade hit, handel och inkomster ökade. Läget var bra, platsen var redan etablerad enligt traditionen och kanske byggde man också för att öka stabiliteten i området samt för att öka sämjan mellan de ursprungliga stammarna som levde där.

Tyvärr har inga inskrifter påträffats som ger ledtrådar till vad platsen egentligen använts till. Enkelt förklarar skulle man kunna anta att platsen var ett "forum", en marknadsplats och ett administrativt centrum, ett stort och imponerande komplex, väl planerat och organiserat. Kanske hade Stonea Grange en administrativ roll för det omkringliggande statsägda området, med själva tornet 4:a våningar och 14 m högt, som officiellt centrum. Grundplanen och dimensionerna kan härledas till Le Mura di Santo Stefano, nära Auquillara norr om Rom. Där fanns en byggnad som fortfarande står kvar, 18 meter hög, medan av tornet i Stonea bara grunden finns kvar. Arkitekten verkat ha designat i en stil som var modern i och runt Rom under kejsar Hadrianus tid.

I Stonea fanns inte bara tornet och den stora "piazzan" framför. Längs ena sidan låg gator och vid dem barrackliknande trähus i militär stil. Totalt har man hittills funnit ca 30-40 hus, och man räknar med att här bodde ca 200 personer. Intressant är att inga tecken visar på industriell aktivitet. Man får känslan av ett slags artificiell stad som tjänade både kommersiella och administrativa intressen, men även känslan av ett samhälle som aldrig riktigt blomstrade. Trots sitt relativa välstånd tycks alltså inte Stonea Grange ha dragit till sig de investerare som var så viktiga för utvecklingen. Efter bara ca 50 år revs hela härligheten. Varför, kan vi bara spekulera i. Intresset flyttades istället till Durobrivae i utkanten av the Fenlands, en stad med omgivande landsbygd som på jordbruks- och kommersiella grunder blev en av de rikaste regionerna i romerska Britannien.

Bild 2. Bronshuvud föreställande kejsar Hadrianus, funnet i Themsen vid London Bridge. (Potter, T.W., Roman Britain, London 1983, 41.)

Vad händer efter förstörelsen av Stonea Grange?

Hur det än var, kan man inte bestrida att både tornet och platsen förstördes ca 200 e.Kr. Sten och annat materialet flyttades, platsen övergavs officiellt och administrationen i området ändrades. Om detta pekar på en rent politisk orsak eller är baserat helt eller delvis på klimatförändringar är okänt. En del bosättningar överlevde de nya översvämningarna, men Stonea Grange återuppbyggdes ej. Förutom naturliga orsaker till förstörelsen måste man också räkna in bristen på översyn och underhåll. Troligtvis saknades pengar, eller brydde man sig helt enkelt inte om att hålla efter fördämningarna. Svårast drabbade var de södra delarna av the Fenlands, i de delar där det föreslagits privat bosättning. De större egendomarna låg i utkanten, högt upp, medan enklare gårdar låg längre ner och drabbades hårdare. I och med att försurningen ökade, minskade markägarnas inkomst. Detta var detsamma antingen ägorna var privata eller statliga, antingen ägarna brukade jorden själva eller hade arrendatorer.

Runt 300 e.Kr. byggdes delar av området upp igen, man har funnit spår av flera bylika bosättningar både i the Fenlands och i utkanterna,

dessa kan vara knutna till lantegendomarna söder om the Fenlands. Området fortsatte att vara brukat av enkla bönder, som producerade ull och salt, ända fram till den romerska administrationen och provinsen slutligen faller 409/10 e.Kr.

Argument för statligt ägande med kejsar Hadrianus som huvudägare

Efter fynden vid Stonea Grange intensifierades diskussionen om the Fenlands. Alltfler forskare förde fram åsikten att området var statligt ägt, självaste kejsar Hadrianus ses av flera som en möjlig huvudägare. Det var inte bara att våtmarker var värdefulla i sig, utan enligt hävd tillhörde jungfrulig mark automatiskt kejsaren/staten. Det var sedan tidigare känt att kejsar Hadrianus delade ut stora arealer av obrukad mark i andra provinser till lämpliga personer som ville bruka den. Man argumenterade vidare för att stora markarealer som dränerats, hade konstgjorda kanaler och ett välutvecklat vägnät visar på att staten skötte dem. Med utgångspunkt från detta förklarades tornet i Stonea Grange som ett administrativt centrum för delar av eller hela regionen.

Att bosättningarna runt om i the Fenlands till naturen var mindre gårdar i stället för större lantegendomar togs som ytterligare ett skäl att marken var statligt ägd och utarrenderad. I området fanns vidare en betydande saltproduktion och förekomsten av saltutvinning antogs vara statligt monopol och det faktum att jungfruligt land automatiskt tillhörde kejsaren stödde denna teori. Ett annat viktigt argument var att man rent historiskt kunde knyta området till staten. The Fenlands låg i gammalt Iceni-land, och tillhörde till stora delar redan det romerska imperiet via ett testamente från 60 e.Kr. Slutligen för man fram en helt förändrad syn på hur man försörjde sig. Invånarna livnärde sig inte i första hand på spannmålsodling som tidigare forskare ansett, utan det var fårskötsel och ullhantering som var det viktigaste för ekonomin.

Argument mot statligt ägande och kejsar Hadrianus som ägare

Kan vi verkligen identifiera ägare och ägarskap? Fastän vi vet att vissa egendomar ägdes av kejsaren, finns ingen anledning att tro att dessa kan särskiljas från annan mark arkeologiskt, eller med litterära och epigrafiska bevis.

Så fort de första argumenten för ett eventuellt statligt ägande med kejsar Hadrianus som huvudägare publicerats, kom motargumenten. Till stor del fördes samma argument fram, fast med motsatt verkan.

Här finns ingenting som stöder hypotesen att större lantegendomar sänkades, det kan helt enkelt ha varit frågan om varierande metoder av administration. Om ”jungfrulig” mark uppodlades på kejsarens initiativ, måste vi anta att det delades ut i första hand till krigsveteranerna. Avsaknaden av ett i huvudsak strukturellt system av fältgränser kan inte tillfredsställande förklaras i termer av topografi och är ett starkt motargument mot en officiell organisation av uppodlingen.

Vidare råder det egentligen ingen tvekan om att den lokala, sociala organisationen var tillräckligt utvecklad för att klara en uppodling. Marken ser ut att ha blivit väl omhändertagen och utlokaliseringen av boplatser och nybyggen verkar föga organiserad vilket inte ger tecken på statlig aktivitet. Man bygger helt enkelt sina boplatser där det passar, i anslutning till vägar och kanaler. Att man inte byggde större villor behöver inte betyda att man inte ägde privat, kanske hade man ingen lust att lägga ner stora pengar på stora bostadshus i en trakt med mark som denna. Landskap som domineras av fält och bondgårdar, utan större villor är inte ovanliga i romerska Britannien som helhet. Det grävs ut allt fler gårdar och efterhand ges större möjlighet att förstå vad som hände på landsbygden och hur man levde. Vissa av bönderna kan ha varit arrendatorer eller jordbruksarbetare som brukade ägarens jord. I andra fall kan de ha varit oberoende markägare med egna rättigheter. Man gräver fram alltfler s.k. icke villa-boplatser med gedigna, väl inredda bostadshus och ekonomibyggnader som visar på ett visst välstånd och en relativt hög levnadsstandard.

Även i motargumenten tar man upp saltproduktionen, den är nu välkänd även på andra platser vid kusten, vilket gör det omöjligt att tro att produktionen låg under ett statligt monopol.

Mot en ny syn av Stonea Grange och the Fenlands

Under de senaste åren har man tonat ner mycket av 1980-talets tolkningar angående ägarförhållandena i området, speciellt kejsar Hadrianus personliga inblandning. Ytterligare utgrävningar har visat att Stonea Camp var ett betydelsefullt centrum redan för Iceni-stammen. Redan under

århundradet e.Kr. blir stora landområden tillgängliga, naturen förändrades både genom uttorkning, dränering och avsaltning. Befolkningen växte stadigt genom bosättningar av krigsfångar från ”andra sidan gränsen”, genom bosättningar av pensionerade veteraner från armén eller helt enkelt av invandrare till provinsen. Men det behöver inte alls ha varit den romerska administrationen som låg bakom inflyttningen, utan det kan helt enkelt ha kommit nybyggare från landskapen söder och väster om the Fenlands, från de betydelsefulla stammarna Catuvellauni och Coreltauvori. Uppodling var helt enkelt av allmänt intresse.

Sammanfattning

Det är inte bara the Fenlands förutsättningar som ändras med tiden utan det gör också forskarnas sätt att se på området. Vissa äldre teorier som att spannmålsodling var det man försörjde sig på har helt övergivits, medan vissa argument envist hänger kvar, t.ex. kejsar Hadrianus personliga inblandning, detta trots alla motargument. Allt fler fynd visar på att den hadrianska tiden i Britannien inte var så betydelsefull som man tidigare velat göra gällande. Både den flaviska och den antoninska perioden verkar stå för mer dominerande förändringar i det sociala landskapet.

Det är ändå lätt att förstå den glädje forskarna kände när man upptäckte Stonea Grange. Det var enkelt att applicera på den tidigare traditionen och dateringen passade perfekt. Kejsar Hadrianus var känd som filantrop och världsbyggare – varför skulle han inte även spridit sin glans över Britannien? Ibland är det kanske för enkelt att dra snabba slutsatser. Viljan att verkligheten och arkeologiskt material skall stämma överens med litterära källor och lokala traditioner är stor. Vid utgrävningarna av Stonea och övriga Fenlands har man hela tiden fått fram nya bevis på hur livet gestaltade sig före och under romarnas tid. Ännu är inte det sista ordet sagt, utgrävningarna av området fortsätter och kanske kan man inom en inte alltför avlägsen framtid komma människan bakom ägorna mer in på livet, och kanske få veta mer om hur markägande fungerade och hur det kan ha förändrats. Arkeologi och antik historia är aldrig statisk – nya upptäckter gör att man hela tiden måste vara beredd att ändra och modifiera redan kända bilder.

Menader i tillbedjan?

Tolkning och omtolkning av bilderna på ”Lenaia-vaserna”

Viveca Olsson, doktorand i antikens kultur och samhällsliv

Mycket av informationsutbytet i vårt samhälle förmedlas genom bilder. Idag upptar olika typer av bildmedier, till exempel tidningar, TV och Internet, en stor del av vår vardag. Vi är så vana vid många av dessa bilder att vi oftast inte ens medvetet behöver reflektera över deras betydelse, och ju tydligare bildspråket är, desto mottagligare blir vi för den information de förmedlar. Men hur mycket av denna information blir tillgänglig för någon som inte kommer från samma kulturella kontext? Denna fråga blir i högsta grad aktuell vid en tolkning av det antika Greklands bilder.

Vinkärl som ett samhälleligt bildmedium

Många av de bilder som finns bevarade från det antika grekiska samhället återfinns på vinkärl i keramik. En av de vanligast förekommande bilderna på dessa vinkärl är vinguden Dionysos. Han avbildas i regel tillsammans med sina ständiga följeslagare, menader och satyrer, som dansar runt omkring honom (se bild 1). Satyren är en mytisk figur med hästöron och svans, en slags manlig hybrid av djur och människa. Menaden är satyrens kvinnliga motsvarighet, men saknar djuriska drag, och är i princip avbildad som en vanlig kvinna med specifika kläder och attribut. Hon bär oftast ett djurskinn över axlarna och håller en *thyrsos* i handen. Thyrsos är en stav med murgröna virad kring toppen.

På vinkärl med Dionysos och hans följe illustreras ofta olika mytiska episoder, vilka även återfinns i litterära verk bevarade från antiken. Att dessa myter finns bevarade i de litterära källorna underlättar givetvis tolkningen av bilderna, men det finns även bilder där forskarna inte lyckats hitta någon myt som passar in. Även om frånvaron av litterära referenser